KOSKE
KESKI-SUOMEN
SOSIAALIALAN
OSAAMISKESKUS

”ME OLLAAN SEMMOSIA TOSI SUKULAISRAKKAITA...” 17-VUOTIAS POIKA

Romanilapset, -nuoret ja -perheet osana LAPE-muutosohjelmaa

Selvitys

TARJA BOELIUS

Julkaisija
Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Osoite:
Matarankatu 4
40100 Jyväskylä

koskeverkko.fi

Jyväskylä 2017

TIIVISTELMÄ

Tekijä	Tarja Boelius
Raportin nimi	Romanilapset, -nuoret ja -perheet osana LAPE-muutosohjelmaa
Vuosi	2017
Sivumäärä	33

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE) – kärkihankkeessa tavoitteena ovat nykyistä lapsi- ja perhelähtöisemmät, vaikuttavammat, kustannustehokkaammat ja paremmin yhteen sovitetut palvelut sekä toimintakulttuurin muutos. Sosiaali- ja terveministeriö päätti marraskuussa 2016, että lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma selvittää myös ruotsinkielisten, saamelaisten ja romanilasten, nuorten ja perheiden palvelujen kehittämistarpeet.

Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus laati romanilasten, -nuorten ja -perheiden palveluita koskevan kartoituksen. Selvityksen tarkoituksena oli koota olemassa olevaa tietoa romanilasten, nuorten ja perheiden palveluiden nykytilasta (mm. koulu, varhaiskasvatus, sosiaali- ja terveyspalvelut); tunnistaa romaniväestön osalta vahvuudet sekä erityishaasteet ja kehittämiskohdat lasten, nuorten ja perheiden palveluissa ja arvioida ja tehdä kerätyn tiedon pohjalta ehdotuksia, miten romanilasten ja -nuorten näkökulma tulisi huomioida palvelujen kehittämisessä, LAPE-ohjelman muutostyössä sekä laajemmin maakuntauudistuksessa.

Selvitys teki näkyväksi sen, että puhuttaessa romanilasten ja perheiden palveluista on samalla puhuttava romanikulttuurista, tapaperinteestä ja niiden mahdollisesta vaikutuksesta palveluiden sisältöihin. Selvitys suosittaa, mm. että Rompo:n toimenpiteitä jatketaan, romanityön kaikilla tasoilla huomioidaan lasten, nuorten ja perheiden näkökulmat, että romanilasten ja -nuorten lahjakkuudet ja voimavarat tehdään näkyväksi ja valtaväestön tietämystä romaniväestön historiasta, kulttuurista ja elämästä lisätään ja kielteiset asenteet romaniväestöä kohtaan hälvenevät. Selvitys kuitenkin korostaa, ettei pelkkä tieto itsessään riitä parantamaan romanilasten ja -perheiden asemaa vaan tarvitaan todellista ihmisten välistä kohtaamista.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO 3
1.1 Romaniselvityksen toteutus ja viitekehykset 5
1.2 Selvityksen sisältö 5
2 ROMANIEN KULTTUURISTA JA PERHEKÄSITYKSESTÄ 6
2.1 Romanien ”näkymätön” historia - esimerkkinä koulutus 6
2.2 Perinteistä ”ydinperhettä” laajempi perhekäsitys 8
2.3 Lasten kotihoito ja perinteisiä sukupuolirooleja 8
2.4 ”Meillä on ne perusjutut” 9
2.5 Varhain aikuiseksi 10
2.6 ”Ongelma ei ole vaate vaan ihmisten tietämättömyys” 10
2.7 ”Mollaamista ja mannettelua” 11
2.8 Romaniperheiden asuminen 11
3 ROMANIPERHEIDEN ASIAT OSANA ROMANIASIOIDEN KOKONAISUUTTA 12
3.1 Suomen romanipoliittinen ohjelma (Rompo) 12
3.2 Romanijärjestöt edistämässä romanien osallisuutta 14
4 ROMANIPERHEET JA LAPE 15
5 PERHEILLE SUUNNATUT PALVELUT 17
5.1 Romaniperheet ja peruspalvelut 18
5.2 Matalan kynnyksen palvelut - esimerkkinä varhaiskasvatus, koulu 18
5.3 Erityistason palvelut ja vaativat palvelut esimerkkinä lastensuojelu 20
6 ROMANIPERHEETKIN OVAT MURROKSESSA 21
7 ROMANIVÄESTÖN LAHJAKKUUDET NÄKYVIIN 22
8 ERITYISHAASTEITA JA KEHITTÄMISKOHTIA 23
8.1 Lapsiasiavaltuutetun kehittämisehdotuksista 24
8.2 Romanipoliittisen ohjelman toimintalinjauksista 25
9 ARVIOTA JA KEHITTÄMISEHDOTUKSIA 26
10 LOPPUSANAT 29
LÄHTEET 32

1 JOHDANTO

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE) -kärkihankkeessa tavoitteena ovat nykyistä lapsi- ja perhelähtöisemmät, vaikuttavammat, kustannustehokkaammat ja paremmin yhteen sovitetut palvelut sekä toimintakulttuurin muutos. Toimintakulttuurin muutoksella tarkoitetaan lapsen oikeuksiin ja tietoon perustuvan toimintakulttuurin luomista (mm. lapsiystävällisen kunnan ja maakunnan toimintamalli; perheystävällisen työpaikan toimintamalli). Mitä tämä sitten voi tarkoittaa romanilasten, nuorten ja perheiden kohdalla?

Sosiaali- ja terveministeriö päätti marraskuussa 2016, että lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma selvittää myös ruotsinkielisten, saamelaisten ja romanilasten, nuorten ja perheiden palvelujen kehittämistarpeet. Vähemmistöryhmien lapsi- ja perhepalveluista tehdään erilliset selvitykset osaksi muutosohjelmaa. ”LAPE:n ohjaaviin periaatteisiin kuuluvat perheiden monimuotoisuuden parempi tunnistaminen sekä lapsen oikeuksien edistäminen. Siksi on välttämätöntä koota tietoa kansallisiin vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten ja perheiden palveluiden tilasta ja tulevaisuuden tarpeista”, perustelee hankepäällikkö Hanne Kalmari.

FSKC (Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området) selvittää, millainen on ruotsinkielisten perheiden palvelujen nykytila, mitkä erityiset haasteet ja mitkä vahvuudet. Saamelaiskäräjien saamelaisyksikkö tekee selvityksen saamelaisten perheiden palveluista ja Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus (Koske) laatii romanilasten, -nuorten ja -perheiden palveluita koskevan kartoituksen.

Tämän romaniväestöä koskevan selvityksen tarkoituksena on:

- koota olemassa olevaa tietoa romanilasten, nuorten ja perheiden palveluiden nykytilasta (mm. koulu, varhaiskasvatus, sosiaali- ja terveyspalvelut)
- tunnistaa romaniväestön osalta vahvuudet sekä erityishaasteet ja kehittämiskohdat lasten, nuorten ja perheiden palveluissa
- arvioida ja tehdä kerätyn tiedon pohjalta ehdotuksia, miten romanilasten ja -nuorten näkökulma tulisi huomioida palvelujen kehittämisessä, LAPE-ohjelman muutostyössä sekä laajemmin maakuntauudistuksessa.

Tehtävä on haasteellinen monesta syystä. Romanien määrästä, väestön ikärakenteesta ja sosioekonomisesta asemasta ei ole saatavissa täsmällistä ja kattavaa tietoa. Suurin syy tähän on tilastotietojen puuttuminen, koska henkilöitä ei Suomessa rekisteröidä etnisin perustein. Romanien sosiaali- ja terveyspalvelujen käytöstä ei myöskään ole riittävästi tutkimustietoa. Erillisiä selvityksiä ja kartoituksia on tehty romaniväestön osalta muutenkin varsin vähän. Ja vaikka romanit ovat merkittävä etninen vähemmistö Suomessa, romanilasten ja -nuorten hyvinvoinnista ja heidän omista kokemuksistaan on hyvin vähän tietoa. Haasteena oli myös selvityksen teon tiukka aikataulu.

Viitaten edelliseen kappaleeseen ja vedoten tutkimustiedon vähäisyyteen, tekstissä esitetyt käsitykset romanikulttuurista ja sen tavoista eivät voi edustaa jokaisen Suomessa elävän romanilapsen, -nuoren tai -perheen elämäntapaa ja -katsomusta. Perheiden moninaisuus on myös romaniväestön keskuudessa nykypäivän todellisuutta, ja romanikulttuuri elää muutoksessa. Tarkemman kuvan saamiseksi tarvitaan ajanmukaista tietoa romanilapsista, -nuorista ja -perheistä, koko romanivähemmistöstä, heidän elämästään, tavoistaan ja ajatuksistaan nykypäivän Suomessa.

Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksella (THL) on parasta aikaa käynnissä Romanien hyvinvointitutkimus (Roosa). Se on valtakunnallinen hanke, jossa THL kerää tietoa romaniväestön hyvinvoinnista, terveydestä, toiminta- ja työkyvystä sekä palvelujen käytöstä. Tutkimuksen tavoitteena on edistää romanien hyvinvointia ja osallisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa. Ajanmukainen ja luotettava tieto romaniväestön hyvinvoinnista tukee myös Romanipoliittisen ohjelman seurantaa ja kehittämistyötä, todetaan tutkimuksen esitteessä (Romanien hyvinvointitutkimus Roosa). Tutkimustiedon avulla voidaan edistää romanien työ- ja toimintakykyä sekä työelämäosallisuutta ja kehittää romanikulttuurin huomioivia terveys- ja sosiaalipalveluja. Tutkimus tehdään vuosina 2017–2018. Toivottavaa on, että näitä Roosa-tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää Lape-muutosohjelmassa sitä mukaa, kun niitä on käytettävissä.

Vielä Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Kosken roolista romaniselvityksen tekijänä. Syksyllä 2014 valmistui esiselvitys osa II (Boelius 2014), joka käsitteli Koskea romaniasioihin erikoistuvana osaamiskeskuksena. Esiselvitys oli osa Romko – romanien koulutustason nostamisen esiselvitys -nimistä hanketta. Sen tavoitteena oli kartoittaa millaiset toimet edistävät ja estävät romaninuorten kouluttautumista ja työllistymistä ja selvittää Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen (Koske) erityisroolia ja -tehtäviä romaniväestön tukemisessa osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumisessa yhteiskunnassa. Esiselvitys toteutettiin Jyväskylän kaupungin ja Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen yhteistyönä.

1.1 Romaniselvityksen toteutus ja viitekehykset

Romaniselvitys toteutettiin ajalla 2.1.2017–31.1.2017. Selvityksen tieto kerättiin perehtymällä monipuolisesti romaniaiheiseen kirjalliseen aineistoon, romanikulttuuria ja -asioita käsitteleviin selvityksiin, raportteihin, oppaisiin, esitteisiin, opinnäytetöihin, internetsivustoihin, keskustelupalstoihin sekä Romano Mirits radio-ohjelmiin. Lisäksi selvityksen tekijällä oli mahdollisuus kuulla Jyväskylän kaupungin romanityön ajankohtaisista kokemuksista ja hyvistä käytännöistä sekä osallistua kerran paikallisen Romanityöryhmän kokoukseen (17.1.2017).

Keskeisimmiksi tietolähteiksi muodostuivat Suomen ensimmäinen Romanipoliittinen ohjelma (Rompo) sekä ohjelman toimeenpanon ohjaus ja seurantaraportti (STM 2009, STM 2013). Tiivistetysti voi todeta, että nämä raportit edustavat tällä hetkellä ajanmukaisinta, laaja-alaisinta ja kokonaisvaltaisinta tietoa romaniväestön erityistarpeista, toimenpide-ehdotuksista, näihin tarpeisiin vastaamisesta ja vastuutahoista. Rompo:ssa on kuusi painopistealuetta ja kymmenen toimintalinjausta, joista kaikki suoraan tai välillisesti vaikuttavat romanilasten ja -nuorten elämään ja hyvinvointiin. Näihin palataan myöhemmin selvityksessä.

Romanilasten ja -nuorten hyvinvointia tarkastellaan Lapsiasianvaltuutetun toimiston haastattelututkimuksessa ”Enemmän samanlaisia kuin erilaisia” - Romanilasten ja -nuorten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa. Tämän selvityksen tarkoituksena on antaa puheenvuoro suomalaisille romanilapsille ja -nuorille, ja kuulla heitä oman arkensa ja elämäntapansa asiantuntijoina. Selvitys perustuu 36:n 10–18-vuotiaan romanilapsen ja -nuoren haastatteluun. Haastateltaviksi tavoitettiin eri puolella Suomea ja erilaisissa asuinympäristöissä asuvia romanilapsia. Lisäksi selvitystä varten haastateltiin lasten ja nuorten parissa toimivia romaniaikuisia. Suomessa ei ole aiemmin tehty vastaavaa romanitaustaisten lasten ja nuorten omia näkemyksiä kartoittavaa selvitystä. (Junkkala & Tawah 2009, 4).

1.2 Selvityksen sisältö

Romaniselvitys jakautuu kymmeneen lukuun. Johdannon jälkeisessä toisessa luvussa esitetään näkemyksiä romanien kulttuurista ja perhekäsityksestä. Kolmas luku käsittelee laajemmin romaniperheiden asemaa muun muassa osana romanipoliittisen ohjelman yleisiä linjauksia ja toimenpide-ehdotuksia ja romanien omaa osallisuutta. Neljännessä luvussa luodaan katsaus Lasten ja perheiden muutosohjelmaan romanilasten ja perheiden näkökulmasta. Viidennessä luvussa tarkastellaan suomalaisen yhteiskunnan perheille suunnattuja

palveluita ja romaniväestön suhdetta niihin. Luvussa kuusi tuodaan esiin romaniperheiden sisäistä muutosta ja murrosta. Seitsemäs luku keskittyy yksinomaan romaniväestön lahjakkuuksien esille nostamisen tärkeyteen. Luvut kahdeksan ja yhdeksän keskittyvät erityishaasteiden ja kehittämiskohteiden sekä niiden pohjalta tiivistettyjen kehittämisehdotusten esille tuomiseen. Kymmenes luku on pohdintaosa.

2 ROMANIEN KULTTUURISTA JA PERHEKÄSITYKSESTÄ

Suomen romanit ovat maamme vanhin vähemmistö. Suomen perustuslaissa on turvattu romanien oikeus omaan kieleensä ja kulttuuriinsa. Nykyisin useat lähteet mainitsevat romanien määräksi 10 000–12 000 (STM 2009, 17). Lisäksi Ruotsin puolella asuu arviolta 3 000 suomalaista romania. Suomen romanit asuvat ympäri maata, valtaosa kuitenkin eteläisessä Suomessa ja pääkaupunkiseudulla.

Romanikulttuuri on säilynyt Suomessa voimakkaana huolimatta siitä, että yhteiskunnan suhtautuminen heihin on vaihdellut vainosta sulauttamisyrityksiin. Romaneilla on voimakas kaksoisidentiteetti. Heidän oma historiansa ja yhteinen Suomen historia tekee heistä nimenomaan Suomen romaneja. (Vast Vastensa 2007) Heillä on muiden kansalaisten tapaan samat oikeudet ja velvollisuudet ja yhtäläinen oikeus käyttää julkisia palveluja, osallistua koulutukseen sekä osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan toimintoihin. Vaikka romanit ovat asuneet maassa jo noin 500 vuoden ajan, on heidän tapakulttuurinsa jäänyt valtaväestölle vieraaksi ja huonosti ymmärretyksi.

2.1 Romanien ”näkymätön” historia - esimerkkinä koulutus

”No, ehkä jossain historian kirjassa mainitaan pienesti, että on tullut Suomeen ja tommosta” – 16-vuotias poika

”Minä aloitan kulttuuriluennot aina historialla” sanoi Kirsi Florin napakasti haastattelussa vuonna 2014. Hän on pitänyt lukuisia luentoja omasta kulttuuristaan niin oppilaitoksissa kuin eri alan ammattilaisille. (Boelius 2014, 9) Romanikulttuuri näkyy kouluissa yhä lähinnä teemapäivien ja muiden erityistapahtumien kautta, mutta ei juuri lainkaan koulun arkipäivässä. Eri kouluaineiden oppisisällöissä romaneita ei mainita oikeastaan lainkaan. Tämä on romanikulttuurin ja -väestön kannalta suuri puute.

Miksi historian tuntemus on sitten niin tärkeää? Romanilasten oma identiteetti lujittuu ja oman kulttuurin arvostus kasvaa, ja samalla valtaväestön oppilaat saavat oikeaa tietoa romaneista ja romanikulttuurista, eivätkä näkemykset enää perustu ennakkoluulohin ja kuulopuheisiin. (Junkkala & Tawah 2009, 37)

Romanien koulutushistoria on kovin erilainen, lyhyempi ja myös synkempi kuin valtaväestöllä. Ei ole vielä niin kovin kauaa siitä, kun Suomenkin romanit viettivät kiertävää elämäntapaa eikä omia asuntoja ollut. Tämä on yksi tärkeimpiä tekijöistä, joilla on ollut vaikutusta romanilasten silloiseen koulunkäyntiin. Suomen romaniväestö alkoi vasta 1970-luvulla yhteiskunnallisen rakennemuutoksen myötä asettua paikoilleen, jolloin kiertävä elämäntapa ja siihen liittyvät elinkeinot alkoivat väistyä. Pysyvä asuminen tarkoitti myös erilaista suhdetta koulunkäyntiin. Romanisuvuissa ei siis ole vielä paljoakaan yhtenäistä sukupolvelta toiselle siirtyvää koulutushistoriaa. Perinteiset elinkeinot ja elämäntapa opittiin mallioppimisen ja käytännön kautta. (OPH 2014, 4)

Vielä 1960–70-luvuilla romanivanhemmat suhtautuivat kouluun hyvin epäluuloisesti, sillä koulu toimi aiemmin yhtenä sulauttamispolitiikan tärkeimmistä välineistä. Taustalla olivat myös omat huonot kokemukset ja epäluulo koulua kohtaan. Myös koululaitos suhtautui usein nuivasti romanioppilaaseen. (Vast Vastensa 2007, 57) Nämä edellä mainitut tekijät ovat vaikuttamassa merkittävästi siihen, että monilla aikuisilla – kaikista yleisimmin romanivanhuksilla – saattaa olla hyvinkin vähäiset taidot lukemisen ja kirjoittamisen suhteen.

Nykyään koulutukseen suhtaudutaan jo toisin; lapsia kannustetaan opiskelemaan, mutta mallien puuttuminen voi silti vaikeuttaa esimerkiksi jatko-opintoihin suuntaamista.

Historia luo siis omat haasteensa ja yhdenvertaiseen asemaan pääsyyn on vielä matkaa varsinkin yhteiskunnassa, jossa kieli, lukeminen ja kirjoittaminen ja sitä kautta ymmärretyksi tuleminen ovat kaiken osallisuuden ja palvelujen käytön peruspilareita. Erityisesti romanilasten, -nuorten ja -perheiden palveluista puhuttaessa tätä asiaa ei voi sivuuttaa. Tieto romani- ja valtaväestön yhteisestä, mutta erilaisesta koulutuksellisesta historiasta lisää siis ymmärrystä ei vain koulunkäyntiin liittyviä haasteita kohtaan vaan ylipäätään yhteiskunnassa elämisen haasteita kohtaan niin romaniväestön kuin valtaväestönkin osalta.

2.2 Perinteistä ”ydinperhettä” laajempi perhekäsitys

Romanikulttuurin keskeisiä ja edelleen vahvoja piirteitä ovat perheen ja suvun merkittävä asema ja yhteenkuuluvuus romaniyhteisössä, tapakulttuuri, perinteinen pukeutuminen ja elämäntapa, vanhempien kunnioitus ja kulttuurin määrittämät moraalikäsitykset (Junkkala & Tawah 2009, 20). Romanilapset ja -nuoret elävät siis suvun ympäröiminä. Romaniperheeseen kuuluvat isovanhemmat, tädit, sedät ja kaukaisempiakin sukulaisia, joiden kaikkien kanssa pidetään tiiviisti yhteyttä.

Romanien perhe-elämää kuvataan kuitenkin usein kliseisesti. Nykyisin perhemuodot vaihtelevat käytännössä yksinhuoltajaperheistä suuriin perheyhteisöihin, eikä yksiselitteisiä kuvauksia romanikulttuurin vaikutuksista perhe-elämään ole mahdollista antaa. Romanikulttuurin perinteiset arvot näkyvät kuitenkin yhä esimerkiksi lasten kasvatuksen ihanteissa. Lapsista kasvatetaan itsenäisiä ja ulospäin suuntautuneita. Heidät opetetaan pienestä pitäen kunnioittamaan kulttuuriaan ja perhettään ja esimerkiksi teitittelemään vanhempia ihmisiä. Vanhoja ihmisiä kunnioitetaan erityisen paljon. Nämä sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvät säännöt ovat tärkeitä, ja toisten käyttäytymistä seurataan tiiviissä yhteisössä. Romanikulttuurissa arvostetaan hyviä käyttäytymistapoja ja kaikkien ihmisten kanssa toimeen tulemista. Ihanteena on, että romanitavat ja kaunis käytös opitaan katsomalla mallia vanhemmilta ja isovanhemmilta. (Junkkala & Tawah 2009, 20) Lisäksi romanikulttuurin tärkeimpiä peruspilareita ovat kunnioitustavat, puhtaustavat, sekä moraali- ja häveliäisyystavat. Tunteilla on myös voimakas rooli kulttuurissa; niitä näytetään ja ilmaistaan avoimemmin. Tämä tapaperinne on melko yhtenäinen, vaikka perinteisiin sitoutuminen vaihtelee suvuittain ja yksilöittäin. (Vast Vastensa 2007, 24)

2.3 Lasten kotihoito ja perinteisiä sukupuolirooleja

Romaniperheissä arvostetaan edelleen lasten kotihoitoa. Se on koettu ehkä myös turvallisemmaksi, kun lasta on pystytty pidempään suojelemaan ulkopuolelta tulevilta ennakkoluuloilta ja asenteilta. Toki alle kouluikäiset romanilapset ovat olleet kotihoidossa usein myös siksi, että toinen vanhemmista on ollut kotona työttömyyden takia. Viime vuosina romanilasten osallistuminen päivähoitoon on kuitenkin yleistynyt vanhempien opiskelun ja työssäkäynnin takia.

Romanikulttuuriin on perinteisesti liitetty vahvat sukupuoliroolit. Romanimies on nähty perheen päänä, joka edustaa perhettä ulospäin, kun taas nainen on ollut romaniperheen sydän, joka pitää perheen koossa. Lapset on kasvatettu tämän sukupuolijaon mukaisesti: tyttöjen vastuulla ovat olleet kotita-

loustyöt ja pojat ovat isän ja suvun miesten mallia seuraten osallistuneet ulkotöihin. Viime vuosikymmeninä romaniperheiden sukupuolirooleissa on tapahtunut suuria muutoksia samoin kuin valtaväestölläkin, ja monissa perheissä eri sukupuolten perinteiset roolit liittyvät enää lähinnä kulttuuritapoihin tietyissä tilanteissa. (Junkkala & Tawah 2009, 20)

Lapsen kasvaessa nuoreksi häneltä vaaditaan erityistä taitoa löytää oma paikkansa sekä romaniyhteisössä että romaninuorena yhteiskunnassa. (Junkkala & Tawah 2009, 20) Romanilapsen ja -nuoren arkielämää on eläminen vähemmistön edustajana valtakulttuurin seassa ja joukossa, kuitenkin omista vähemmistökulttuurin tavoista kiinni pitäen. Rinnakkaiselo valtaväestön kanssa ei aina ole ongelmatonta. Lapset ja nuoret kertoivatkin lapsiasiavaltuutetun haastattelututkimuksessa heihin ja romaneihin yleensä kohdistuneista stereotypioista ja valtakulttuurissa vallitsevassa yleisestä tietämättömyydestä romanikulttuurista. (emt., 44)

2.4 ”Meillä on ne perusjutut”

Lapset ja nuoret kertovat lapsiasiavaltuutetun selvityksessä, että kodit ovat yhdessä olemisen ja kohtaamisen paikkoja. Kodista kysyttäessä lapset kuvasivat usein tekevänsä kotona ”tavallisia juttuja”, toisin sanoen yhdessäoloa perheen kanssa, seurustelua, sukulaisten tapaamista, tietokoneella oloa jne. Kotiin liittyen tytöt nostivat esiin kotitöiden teon.

”No pienestä saakka tietenkin ruvetaan jo opettamaan (kotitöitä) jotta sitten vähän isompana oppii sen ja sillälailla” - 13-vuotias tyttö

Lasten ja nuorten voi olla vaikea kuvailla romanitapoja elämänsä arkipäivässä, koska niiden olemassaolo ja noudattaminen on heille itsestään selvää. Eräät haastatellut kuitenkin ottivat oma-aloitteisesti esiin kotiin liittyvän tapakulttuurin:

”Ja sitten justiin jotkut kulttuuriasiat on huonoa romanilapsen elämässä (..). Ehkä se, kun sitten kun tulee semmonen niin sanottu ”iso tyttö” niin sitten silti semmoset omat häveliäisyydet ja semmoset, että esimerkiksi ei mennä oman isän viereen istumaan ja sillei, että äiti, äidin kanssa se sitten jotenkin menee, että mä en osaa sanoa sitä sanaa, mut se vähän niinku murskautuu sillee ” – 13-vuotias tyttö

Romanilapset kertoivat yleensä saavansa päättää riittävissä määrin itseään koskevista asioista. Mutta kuten missä tahansa perheessä, myös romanikodeissa lasten ja vanhempien välillä käydään keskustelua rajoista koskien nyt vaikkapa nukkumaanmenoaikoja ja tietokoneenkäyttövuoroja. (Junkkala & Tawah 2009, 25–26)

2.5 Varhain aikuiseksi

”No, jotkut tota kulttuuriset säännöt ja sellaset niin ne ei aina ole kivoja, mutta pakko niitä on noudattaa” – 13-vuotias romanityttö

Murrosikä on monelle nuorelle yleisestikin ottaen haastavaa aikaa. Epävarmuus omasta itsestä, fyysiset muutokset sekä kaveripiirin ja kodin vaatimusten ristiriita ovat vain osa tielle kasatuista kasvamisen portaista. Romaninuoret miettivät samoja kysymyksiä kuin muutkin nuoret. Lisäksi he joutuvat murrosiässä huomioimaan romanikulttuurin tapoja uudella tavalla. Murrosikään tullut nuori ei enää yleensä halaa vastakkaista sukupuolta olevaa vanhempaansa tai istu tämän vieressä. Tästä huolimatta tunneside lasten ja vanhempien välillä on yleensä vahva. Romaninuoret haluaisivat usein muuttaa aikaisin pois kotoa. Murrosikään tullut poika voi esimerkiksi kokea, että hänen on moraalikäsitysten vuoksi vaikea enää asua yksinhuoltajaäitinsä luona. Siksi hän voi muuttaa esimerkiksi muiden paikkakunnalla asuvien romanien luokse. (Romanit.fi)

Vaikka romanit ovat aivan yhtä iloisia lastensa avioliitoista ja lapsenlapsistaan kuin valtaväestökin, häveliäisyyssyistä seurustelu, avioliitto ja lasten saaminen tulee hoitaa ”salaa”. Koska nuoret eivät voi seurustella vapaasti, yleensä naimisiin tahtova nuoripari ”karkaa” yhdessä pois joksikin aikaa ja palaa sitten takaisin perustamaan perheen. Vanhemmat saavat vasta tällöin tietää parin seurustelusta. Ristiäiset ja häät ovat nuorten keskinäisiä juhlatilaisuuksia, joihin vanhemmat eivät osallistu. Häveliäisyyssyistä pariskunnat eivät myöskään istu vierekkäin, eivätkä ole fyysisessä kosketuksessa keskenään vanhempien ihmisten seurassa. (Romanit.fi)

2.6 ”Ongelma ei ole vaate vaan ihmisten tietämättömyys”

Romanilapset puetaan yleensä samanlaisiin vaatteisiin kuin muutkin lapset. Murrosiässä lasten pukeutuminen alkaa saada enemmän kulttuurisia vaikutteita: tytöt pukeutuvat peittäviin puseroihin ja pitkiin hameisiin, pojat suoriin housuihin. Pukeutumisella romanit viestivät vanhempiensa kunnioitusta. Romaninaisen hame on myös merkki siitä, että hän on siirtynyt aikuisuuteen ja hänen tulee käyttäytyä romanitapojen mukaan. Siksi asu on arki-asu, ei vain juhla-asu. Tavallisesti tyttö päättää 16–20 vuoden iässä, ottaako hän käyttöönsä romanipuvun. Se on vapaaehtoista, mutta kun sen on kerran valinnut, siitä ei voi luopua ilman, että aiheuttaa häpeää vanhemmille romaneille. (Romanit.fi)

”*Romanihame on näkyvä osoitus siitä, että olen romani ja noudatan tapakulttuuriamme. Hameeseen liittyy tietynlainen ylpeys omasta taustasta…Päätökseni toi mukanaan myös*

vastuuta…Tiedän, että ilman romanihametta saan helpommin töitä" Sarita Asp (Romanit.fi)

Romanimiesten pukeutuminen ei ole yhtä perinteistä kuin romaninaisilla. Tärkeintä on, että asu ja ulkoasu ovat siistit. (Romanit.fi)

2.7 "Mollaamista ja mannettelua"

Lapsiasiavaltuutetun selvityksessä haastatellut romanilapset ja -nuoret olivat kokeneet koulukiusaamista huomattavasti enemmän kuin lapset ja nuoret keskimäärin valtakunnallisen koulukiusaamisselvityksen mukaan. Toistuvaa ja vakavaa kiusaamista kokeneet romanilapset ja -nuoret kertoivat, että heillä kesti kauan, ennen kuin he uskalsivat kertoa kiusaamisesta joko opettajalle tai vanhemmille. Merkillepantava havainto haastatteluista oli, että romanilasten kiusaamistapauksia on ollut erittäin vähän sellaisissa kouluissa, joissa on työssä romanitaustaisia koulunkäyntiavustajia tai muita ammattihenkilöitä. (Junkkala & Tawah 2009, 32–33)

Erityisen huolestuttavaa oli, että romanilapsilla ja -nuorilla on korkea kynnys siihen, mitä he mieltävät koulukiusaamiseksi. Näyttää siltä, että jatkuvasti koettu syrjintä muuttuu arkipäiväiseksi ja ikään kuin normaaliksi vuorovaikutukseksi. (Junkkala & Tawah 2009, 4)

"Ne (vartijat) kyttää ja sitte ne saattaa sanoa, että näytä taskus. Ne saattaa ihan ottaa kaupan oven edes, et näytäpä taskus." – 14-vuotias tyttö

Romaninuorten kohdalla kaupat ja ostoskeskukset osoittautuvat usein ennakkoluuloista syrjintää sisältäviksi paikoiksi. Kaupoissa henkilökunta seuraa romanien toimintaa erityisen tiiviisti, koska heitä pidetään potentiaalisina varkaina heti, kun he astuvat sisään kaupan ovesta. (Lepola 2015, 22)

2.8 Romaniperheiden asuminen

"Tää ympäristö tässä. Tää ei ole hyvä (…) Täällä on humalaisia ja kaikkea semmosta. " – 10-vuotias tyttö

Romanien tavat ja sosiaalista kanssakäymistä säätelevät säännöt vaikuttavat monella tapaa myös heidän asumiseensa (Törmä & Huotari & Tuokkala 2012, 7). Suomessa asumisen taso on hyvä, eivätkä romanien asunnot nykyään poikkea varustustasoltaan valtaväestöstä. Mutta monet romanien sosioekonomisista ongelmista liittyvät nykypäivänäkin asunnon saamiseen. Tämä koskettaa monia lapsiperheitä. Valtaosa romaneista asuu kuntien tarjoamissa vuokra-asunnoissa. Romaniperheille kuitenkin tarjotaan usein kunnallisia

vuokra-asuntoja alueilta, joille on keskittynyt huono-osaisuutta (STM 2014, 15)

Sopivien asuntojen löytyminen ei muutenkaan ole aina ongelmatonta. Kulttuuriset tekijät ovat yksi asumiseen liittyvä tekijä. Romanien omiin kulttuuritapoihin ja oikeuskäsitykseen kuuluvat myös muuttolupa- ja väistämisvelvollisuus. Nämä romanien omat säädökset ovat olleet vuosisatoja heidän välistensä sosiaalisten suhteiden säätely- ja konfliktien ehkäisykeinoja, joita romanit pitävät tärkeänä kulttuurinsa säilymisen kannalta. Valtaväestölle nämä tavat ovat jääneet vieraiksi, eikä osa romaneista tänäkään päivänä halua, että niitä tuodaan esiin. Romanien ja romaniperheiden asumisesta ja sen haasteita voi lukea lisää Ympäristöministeriön vuonna 2012 tekemästä selvityksestä Romanien asuminen ja yhdenvertaisuus (Törmä & Huotari & Tuokkala 2012, 10)

3 ROMANIPERHEIDEN ASIAT OSANA ROMANIASIOIDEN KOKONAISUUTTA

Romanien asema ja yhdenvertaisuus valtaväestön kanssa on viime vuosikymmeninä parantunut ja romaniväestön oma osallisuus heitä koskevien asioiden hoidossa lisääntynyt. Virallista romanityötä tehdään tällä hetkellä valtakunnallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla. Suomi on sitoutunut edistämään eurooppalaista romanipolitiikkaa, mikä tuo tarkasteluun vielä kansainvälisen ulottuvuuden. Tässä osiossa tarkastellaan muun muassa sitä, miten romaniperheiden, -lasten ja -nuorten asiat näyttäytyvät osana romaniasioiden kokonaisuutta.

3.1 Suomen romanipoliittinen ohjelma (Rompo)

*VISIO: "**Vuonna 2017** Suomi on edelläkävijänä romaniväestön yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämisessä Euroopassa. Tavoitteena on, että tehokkailla ja yhtäaikaisilla toimenpiteillä luodaan edellytykset romaniväestön ihmisoikeuksien ja sosioekonomisen aseman huomattavaksi parantamiseksi yhteiskunnassa ja että romaniväestön vaikuttamismahdollisuudet ja integroituminen yhteiskuntaan vahvistuvat, samalla kun romanikulttuuri ja -identiteetti säilyvät elävinä ja kehittyvät" (STM 2009, 1)*

Suomen ensimmäinen romanipoliittinen ohjelma on tehty vuosille 2010–2017. Siinä (STM 2009, 21–22) korostetaan romanivähemmistön syrjimättömyysnäkökulman ja sitä tukevien toimenpiteiden viemistä osaksi lainsäädäntöprosesseja, yhteiskunnallista suunnittelua, päätöksentekoa ja toimeenpanoa kaikilla tasoilla. Ohjelman tavoitteena on edistää romanien yhdenvertaisuutta ja osallisuutta elämän eri osa-alueilla valtavirtaistamalla yhdenvertaisuuden ja

syrjimättömyyden edistäminen osaksi yhteiskunnan toimintoja (STM 2009,1) Se on kokonaisvaltainen, kattava ja konkreettinen toimenpideohjelma, jonka avulla saadaan aikaan pysyviä parannuksia romaniväestön asemaan.

Ohjelman kantavana periaatteena on, että romaniväestön olosuhteet ja tarpeet tehdään näkyviksi. Lisäksi on oltava herkkyyttä tunnistaa yhdenvertaisuuden esteenä olevia tekijöitä – unohtamatta romaniväestössä olevaa valtavaa potentiaalia, joka ei vielä ole päässyt tasavertaisesti näkyviin suomalaisessa yhteiskunnassa. Lasten, nuorten ja perheiden osalta Lape-muutosohjelmassa tavoitellaan osin samoja asioita. Rompo:aan kirjatut romaniväestön erityistarpeet ovat seuraavat: romanilasten ja nuorten koulutukseen liittyvät kysymykset, aikuiskoulutus ja työelämään sijoittuminen, yhdenvertaisuuden edistäminen palveluja haettaessa, romanikielen- ja kulttuurin tukeminen, yhdenvertaisuuden edistäminen ja syrjinnän ehkäiseminen sekä romanien osallistumismahdollisuuksien lisääminen ja romanipolitiikan kehittäminen. Monet ohjelman keskeiset toimintalinjaukset koskevat romanilapsia, -nuoria ja -perheitä joko suoraan tai välillisesti. Näistä myöhemmin lisää.

Romanipoliittinen ohjelma on parantanut tietoisuutta ja koordinaatiota romaniaisoissa valtakunnallisella tasolla. Erityisesti opetussektorilla on tapahtunut huomattavaa edistystä. Romaniväestön aktiivinen osallistuminen ohjelman toimeenpanoon kertoo luottamuksesta toimijoiden välillä. (STM 2014, 2) Käytännössä yhdenvertaisuus ja osallisuus toteutuvat arjessa ja paikallisella tasolla. Ohjelmalla pyritään edelleen varmistamaan, että romanit ovat osallisia niin sanotuissa normaaleissa palvelujärjestelmissä. Tästä syystä kuntien rooli korostuu yhdenvertaisuuden edistämisessä, sillä siellä ovat ihmiset ja palvelut.

Romaneilla itsellään on ollut merkittävä rooli tässä työssä. Romanien ja romanijärjestöjen *näkyvä osallistuminen* kuntatason yhteistyöverkostojen ja kansalaisyhteiskunnan toimintaan on murtamassa vanhoja ennakkoluuloja ja asenteita sekä luo uudenlaista myönteistä romanikuvaa (Järjestörompo 2014, 7)

Tällä hetkellä virallista romanityötä tehdään Suomessa romanipoliittisen ohjelman mukaisesti kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla. Seuraava jäsennys kuvaa kullakin tasolla toteuttavan työn painopistealueita:

1. **Kansallinen taso**: Romaniasian neuvottelukunta (RONK), Sosiaali- ja terveysministeriö
    - kansalliset aloitteet, esitykset, romanikielen ja kulttuurin vahvistaminen, kansainvälinen yhteistyö

2. **Alueellinen taso**: Alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat, Aluehallintovirastot
    - kulttuuri, kieli, esitykset, lakisääteisten oikeuksien toteutumisen valvonta sekä taloudellisten, sosiaalisten, sivistyksellisten ja poliittisten oikeuksien edistäminen
3. **Paikallistaso**: Kuntien romanityöryhmät
    - romanityöryhmien työn tulee kohdistua paikallisen romaniväestön keskeisinä pitämiin asioihin, kuten yhteiskuntaan integroituminen, päivähoito, koulutus ja työelämä.

Kuntien väliset erot romaniasioiden hoidossa voivat olla suuret ja monissa kunnissa romanityön eteneminen voi olla kiinni yhdestä tai muutamasta aktiivisesta toimijasta. Monissa kunnissa vallitsee yhä epätietoisuutta siitä, kenen vastuulla Rompo:n toimeenpano ja romaniasiat ovat (Romanit.fi). Romanityöryhmiä ei ole kaikissa kunnissa. (STM 2009)

Entä miten romanityön kokonaisvastuu näyttäytyy tulevassa sote- ja maakuntauudistuksessa? Tarvitaan romaniasioita hoitavia pysyviä rakenteita tiedon, taidon, osaamisen ja hyvien käytäntöjen juurruttamiseksi ja yhteistyöverkostojen kehittämiseksi ja ylläpitämiseksi. Lape-muutosohjelman näkökulmasta katsottuna romanilasten, -nuorten ja -perheiden huomioiminen nousee tulevassa maakuntauudistuksessa merkittävään rooliin.

3.2 Romanijärjestöt edistämässä romanien osallisuutta

Suomessa toimii sekä valtakunnallisia että paikallisia romanijärjestöjä. Järjestöjen toimintakenttä on laaja: ne voivat keskittyä esimerkiksi sosiaaliseen, hengelliseen ja vapaa-ajan virikkeitä tarjoavaan työhön tai lapsi-, nuoriso-, vanhus- ja perhetyöhön. Lisäksi monet järjestöt julkaisevat omaa lehteä, jossa ainakin osa artikkeleista on romanikielisiä. Tämä tukee romanikielen käyttöä ja säilymistä. Romanijärjestöt edistävät myös romaniväestön yhteiskunnallista näkyvyyttä ja tarjoavat romaneille mahdollisuuksia vaikuttaa ja osallistua romaneja koskevaan päätöksentekoon. (Romanit.fi)

Romanijärjestöjen yhteiskunnallinen vaikuttaminen Suomessa on kuitenkin vielä monin tavoin tiensä alussa. Romaniväestöllä ei ole Suomessa poliittista puoluetta eikä itsenäistä toimielintä kuten saamelaisilla *Samedigget* (saamelaiskäräjät) tai suomenruotsalaisilla *Folktinget*. Muihin perinteisiin vähemmistöihin verrattuna romanien poliittinen ja yhteiskunnallinen asema on suhteellisen heikko. Suomen yhdistysrekisterissä löytyy jopa 50 rekisteröityä romanijärjestöä. Näistä noin 20 järjestön voidaan katsoa olevan toiminnassa vielä

tänä päivänä. Monelle romanihenkilölle sen näkyvin ja konkreettisin osa on juuri tämä omalla paikkakunnalla tai lähialueella toimiva paikallinen romanijärjestö. (Romanit.fi)

Romaninuorilla on myös omia järjestöjään. Sosiaalinen media on yksi nuorten käyttämä yhteydenpidon, vuorovaikutuksen ja vaikuttamisen kanava. Vuoden 2016 alussa on perustettu aktiivisten romaninuorten toimesta Romaninuorten neuvosto, jonka tarkoituksena on tuoda romaninuorten ääntä kuuluviin (http://romnuoret.blogspot.fi/). Internetsivusto koostuu tällä hetkellä nuorten blogikirjoituksista.

Romanityöryhmiä toimii noin 20 paikkakunnalla. Näitä paikallisia romanityöryhmiä on toiminut Suomessa jo vuodesta 2002 lähtien eri puolilla maata. Työryhmiä on pienemmissä kunnissa, kuntien yhteistyöalueilla ja suurissa kaupungeissa. Näillä paikkakunnilla romanien lukumäärät vaihtelevat 60–2000 välillä. (Romanit.fi)

4 ROMANIPERHEET JA LAPE

"…se mikä niinku ärsyttävää tässä kulttuurissa, kun siitä sillei valtaväestö tiedä tarpeksi, niin niillä on kauheita epäluuloja aina" – 14-vuotias tyttö

"Enemmän samanlaisia kuin erilaisia" julkaisussa romanilapset kertovat ilon ja tyytyväisyyden aiheistaan, vanhempien ja suvun arvostuksesta, tiiviistä yhteydenpidosta kavereihin ja tulevaisuuden suunnitelmistaan, mutta myös kokemastaan kiusaamisesta ja pelosta mennä kouluun. Selvityksen mukaan romanilapset ja nuoret ovat ylpeitä omasta taustastaan, mutta samalla he ihmettelevät valtaväestön ennakkoluuloja, leimaamista ja epäreiluiksi koettuja yleistyksiä. (Junkkala & Tawah 2009, 8)

"Tämä on ainutlaatuista tämä meidän kulttuuri, ettei sitä kaikilla ole" - 16-vuotias poika

Lapsen oikeuksien sopimus määrittelee lapsen oikeudet aikuisten velvollisuuksiksi. *Kulttuuritaustasta riippumatta lapsi on aina ensisijaisesti lapsi ja kaikkien aikuisten tehtävä on suojella lasta.* Esimerkiksi romanilasten kokema koulukiusaaminen ja syrjintä ei ole vain romaniaikuisten vaan kaikkien aikuisten asia. (Junkkala & Tawah 2009, 61) Lapsen oikeuksien sopimus korostaa vanhempien ensisijaista vastuuta lapsen hyvinvoinnista. Valtion ja kuntien tulee tukea vanhempia. Kuitenkin lapsella, joka ei voi elää perheensä kanssa, on oikeus

saada erityistä suojelua ja tukea. Lapsen sijaishuollossa on kiinnitettävä huomiota lapsen kasvatuksen jatkuvuuteen sekä lapsen etniseen ja kielelliseen taustaan. (Junkkala & Tawah 2009, 8)

Lapsi ja perhepalveluiden muutosohjelma LAPE on hallituksen kärkihanke. Lasten, nuorten ja perheiden palvelut uudistetaan asiakaslähtöisesti integroiduksi palvelukokonaisuudeksi maakuntien ja tulevaisuuden kuntien toimintaympäristöön. Muutosohjelmassa palvelujen painopistettä siirretään kaikille yhteisiin ja ennaltaehkäiseviin palveluihin sekä varhaiseen tukeen ja hoitoon. (STM 2016, 2)

Muutosohjelma vahvistaa lapsen oikeuksiin ja tietoon perustuvaa toimintakulttuuria päätöksenteossa ja palveluissa tuomalla käyttöön lapsivaikutusten arvioinnin sekä välineitä lapsilähtöiseen budjetointiin ja lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja palveluiden seurantaan.

Uudistuksen lähtökohtana ovat lapsen oikeudet, perheiden monimuotoisuus, lapsi- ja perhelähtöisyys sekä voimavarojen vahvistaminen. Lasten, nuorten ja vanhempien *osallistuminen ja kokemusasiantuntemus* kytketään tiiviisti uudistuksen suunnittelun ja toimeenpanoon.

Muutosohjelma painottaa lasten ja perheiden matalan kynnyksen palvelujen verkostoimista perhekeskustoimintamallin mukaisesti, erityistason palvelujen asiakaslähtöistä integraatiota sekä vaativinta erityisosaamista edellyttävien

palvelujen varmistamista niitä tarvitseville lapsille, nuorille ja perheille. Romanilasten, nuorten ja perheiden ottaminen mukaan tähän kehittämistyöhön on ensisijaisen tärkeää.

5 PERHEILLE SUUNNATUT PALVELUT

Suomalaisessa yhteiskunnassa julkisen vallan velvoite edistää kansalaisten hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta lähtee perustuslaista. Perustuslain mukaan jokaisella on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon, jos hän ei itse kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa. Jokaisella on perustuslain mukaan oikeus riittäviin sosiaali- ja terveyspalveluihin. (Suomen perustuslaki 731/1999). Sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmän perusta on valtion tuella toteutettu kunnallinen sosiaali- ja terveydenhuolto. Julkisen sektorin ohella palveluja tuotetaan yksityisissä yrityksissä. Suomessa toimii myös laaja sosiaali- ja terveysjärjestöjen kenttä, joka tuottaa sekä maksullisia että maksuttomia palveluja. (STM – Sosiaalipalvelut)

Sosiaali- ja terveysministeriö vastaa perhepolitiikan linjauksista sekä lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ylläpitämisestä ja kehittämisestä yhdessä muiden ministeriöiden kanssa. Ministeriön vastuulla on erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kehittäminen sekä lapsiperheiden toimeentulon turvaaminen. Ministeriö edistää myös työn ja perheen yhteensovittamista. (STM – Sosiaalipalvelut)

Romaniperheet lapsineen ja nuorineen käyttävät siis samoja yhteiskunnan tarjoamia palveluja kuin valtaväestökin. Sosiaali- ja terveysalan asiakastyö romaniasiakkaiden kanssa ei näin ollen poikkea muista asiakkuuksista – kysymykset ovat samoja kaikilla ryhmillä ja palvelut ovat yleisiä ja yhdenvertaisia. Yhdenvertaisten palveluiden sisällä ja sisällöissä voi kuitenkin olla tapoja ja toimintakäytäntöjä, jotka ovat romaniperheiden näkökulmasta vieraita. Ja kuten aiemmin jo todettiin, nämä romaniväestön kulttuuriset tavat ovat jääneet valtaväestölle varsin vieraiksi ja huonosti ymmärretyiksi. Palveluissa voidaan törmätä esimerkiksi erilaisiin kasvatuksellisiin ja häveliäisyyteen liittyviin eroihin.

Romaniperheiden moninaisuudesta puhuttiin myös jo aikaisemmin. Moninaisuus näkyy myös erilaisena sosioekonomisena asemana ja sen myötä erilaisena palvelujen tarpeena. Valtakulttuuriin integroitumisen suhteen romaniväestön on nähty jakautuvan ensinnäkin niihin, jotka ovat osittain tai kokonaan integroituneet valtakulttuuriin, mikä merkitsee muun muassa kouluttautumista ja hakeutumista työelämään. Romaniyhteisöön kuuluu perheitä,

joissa käydään työssä ja suhtaudutaan lasten koulunkäyntiin ehdottoman välttämättömänä. Toiseksi, osa romaneista on heikommin integroitunut valtakulttuuriin, mutta on integroitunut omaan yhteisöön ja kulttuuriin, eikä ole siten syrjäytynyt. Kolmanneksi, osaa väestöryhmästä uhkaa syrjäytyminen sekä yhteiskunnasta että omasta yhteisöstä ja kulttuurista. Viimeksi mainitulla ryhmällä on yhteisiä piirteistä muiden heikossa asemassa olevien ryhmien kanssa, kuten näköalattomuus, perheiden hajoaminen, kadoksissa oleva vanhemmuus, johon liittyvät muun muassa lisääntyneet lastensuojelutapaukset, sosiaaliset ja terveydelliset ongelmat sekä päihteet ja huumeet. (Törmä & Huotari & Tuokkala 2012, 8) Jälkimmäinen ryhmä on pieni, mutta heidän tarpeensa erilaisiin palveluihin vastaavasti keskimääräistä suurempi.

5.1 Romaniperheet ja peruspalvelut

Romaniperheet käyttävät siis samoja palveluja kuin muutkin. Yhteiskunnan perheille kohdennetuilla palveluilla tuetaan vanhempia tai muita huoltajia turvaamaan lasten hyvinvointi ja kasvatus. Romanien sosiaali- ja terveyspalvelujen käytöstä ei ole riittävästi tutkimustietoja. On kuitenkin arvioitu, että romanit käyttävät terveydenhuollon ja äitiys- ja lastenneuvolan palveluja kantaväestöä vähemmän. (THL – Maahanmuuttajat ja monikulttuurisuuspalvelut - Romanit)

Romanien on vaikea saada tasavertaista kohtelua, sillä huolimatta suomen kielen taidosta, heidän viranomaiskielen lukutaitonsa on usein heikko, mikä vaikeuttaa esimerkiksi lomakkeiden täyttöä. Romanikulttuuriin kuuluvista ilmiöistä saatetaan tehdä kielteisiä johtopäätöksiä johtuen valtaväestöön kuuluvien ennakkoluuloista, mutta myös tietämättömyydestä romanikulttuurin erityispiirteistä. Esimerkiksi lapsen odotukseen liittyy romanitapojen mukaan häveliäisyyttä, ja odottava äiti pyrkii salaamaan raskautensa mahdollisimman pitkään etenkin vanhemmalta väestöltä (Vast Vastensa 2007, 28). Romaninaiset menevät äitiysneuvolaan usein vasta kun raskaus on edennyt pidemmälle. Romanikulttuurin häveliäisyystapojen vuoksi romaniäidit eivät myöskään juuri imetä. Työntekijöiden on siis hyvä tuntea romanien tapoja ja kysyä avoimesti romaneilta heidän kulttuuriaan koskevista asioista (THL – Maahanmuuttajat ja monikulttuurisuuspalvelut - Romanit).

5.2 Matalan kynnyksen palvelut - esimerkkinä varhaiskasvatus, koulu

Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta, jossa painottuu pedagogiikka. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on tukea lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista sekä edistää hyvinvointia. Varhaiskasvatusta voidaan

järjestää päiväkodissa, perhepäivähoidossa tai muuna varhaiskasvatuksena kuten esimerkiksi kerho- ja leikkitoimintana. Jokaisella alle kouluikäisellä lapsella on oikeus saada varhaiskasvatusta. Vanhemmat päättävät lapsensa osallistumisesta siihen. Koulun aloitusta edeltävä esiopetus on toiminnallisesti varhaiskasvatusta. Esiopetukseen osallistuminen tuli velvoittavaksi 1.8.2015. (OPH – Varhaiskasvatus)

Tavallisesti romanilapset tulevat vasta esiopetusvuodeksi päiväkotiin. Varhaiskasvatus ja esiopetus avaavat tietä romanilapsen hyvälle koulunaloittamiselle ja muodostavat perusopetuksen kanssa sisällöllisesti johdonmukaiseesti etenevän kokonaisuuden. Romanilapset ovat kasvaneet aikuisten yhteydessä, mutta heidän kanssaan ei ole yleensä esim. luettu, leikitty tai askarreltu. Näin päiväkotimaailma on monenlaisine toimintoineen romaniperheelle uusi.

Kuluneen vuosikymmenen aikana romanilasten osallistumista varhaiskasvatukseen ja perusopetukseen on onnistuttu lisäämään. Koulutuksessa on silti eriarvoisuutta valtaväestöön nähden. Koska kyseessä on pieni vähemmistö, romanilapsi on usein ainoa kulttuurinsa edustaja luokassa. Koulumaailma onkin monelle romanilapselle ensikosketus valtakulttuurin kanssa.

Nykyisin suurin osa romanioppilaista menestyy peruskoulussa samalla tavoin kuin muutkin oppilaat. Silti muuhun koulutukseen osallistuminen on vähäisempää kuin pääväestön nuorilla. Peruskoulun päättötodistuksen saaneista romaninuorista noin puolet hakeutuu ammatillisiin opintoihin, mutta lukio on vielä tuntematon mahdollisuus. Vuosittain vain muutama romanioppilas jatkaa opintojaan lukiossa, kun kaikista peruskoulun suorittaneista lukiossa jatkaa noin puolet. (OPH 2014, 3)

Romanioppilaan koulunkäynnissä on haasteena kehittää kodin ja koulun välistä vuorovaikutusta entistä toimivammaksi ja avoimemmaksi. Romanivanhempien oma koulutushistoria huomioiden, he tarvitsevat tukea tukeakseen omia lapsiaan koulunkäynnissä. Muun muassa lapsiasiavaltuutetun selvityksen (Junkkala & Tawah 2009, 55) mukaan jotkut valtaväestön opettajista arkailevat ottaa yhteyttä romanikotiin oppilaan asioissa. Syynä tähän nähtiin taustalla olevat stereotypiat romaneista. Opettajat voivat liian helposti ajatella, että poissaoloon on joku romanikulttuuriin liittyvä syy, eikä niihin puututa sen enempää. Tämä on romaniaikuisten mielestä vääränlaista ”kulttuurin ymmärtämistä”, koska samalla tavalla kuin missä tahansa perheessä, poissaolojen taustalla voi romanikodissa olla suuria perheongelmia tai muita syitä. Toisaalta myös romanivanhemmat ovat epävarmoja ottamaan yhteyttä opettajiin.

"Jos puhutaan pääväestöön kuuluvasta lapsesta, jos se on poissa koulusta niin heti on yhteydenotto kotiin, niin miksi sen pitää olla niin että sinne romanikotiin ei oteta yhteyttä? Mun mielestä se on niinku surulista" – N1

Romanipoliittisen ohjelman toteutumisen seurantaan liittyvissä kuulemistilaisuuksissa romaniväestö nosti itsekin keskeisiksi kehittämisalueiksi *varhaiskasvatuksen sekä vanhemmuuden ja perheiden tukemisen.*

5.3 Erityistason palvelut ja vaativat palvelut esimerkkinä lastensuojelu

Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lastensuojelulla on kolme perustehtävää: lapsen yleisiin kasvuoloihin vaikuttaminen, vanhempien tukeminen kasvatustehtävässä ja varsinainen lapsen suojelutehtävä. Perustuslain mukaan julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Julkinen valta voi puuttua perheen autonomiaan vain poikkeustapauksissa, kun lapsen oikeuksia ei voida muuten turvata. (THL – Mitä on lastensuojelu)

Romanien kokema syrjintä ja monenlaiset ongelmat heijastuvatkin luonnollisesti myös lapsiin ja nuoriin. Rompo:n seurantaraportin (STM 2013) mukaan suurimmalla osalla romaneista asiat ovat hyvin, mutta osa on vaarassa syrjäytyä. Erityisiä haasteita on romanien työllistymisessä, aikuiskoulutuksessa ja hyvinvoinnin saralla.

Perinteisessä romanikulttuurissa isovanhemmat tai muut sukulaiset ovat huolehtineet lapsista, jos tämän omat vanhemmat eivät ole siihen jostain syystä pystyneet. Tämä perinne on murtumassa ja osa romanilapsista on muiden lasten tavoin lastensuojelun asiakkaita. Myös romanilasten huostaanotot ovat viime vuosina lisääntyneet. Jo itsessään traumaattinen huostaanottotilanne on vielä vaikeampi romanilapselle, kun hän joutuu täysin toisenlaiseen kasvuympäristöön. Romanilasten huostaanottoihin ovat syinä samat ongelmat kuin muillakin perheillä: vanhempien jaksamattomuus, vanhemmuuden taidot, päihde- ja mielenterveysongelmat perheissä, kodin rikkoutuminen, taloudellinen ahdinko. (mm. Romanit.fi)

Romanilapset ja -nuoret ovat jakautuneet muun väestön tapaan pärjääjiin ja erittäin huonosti voiviin. Valtaväestön tapaan osa romaninuorista on syrjäytymisuhan alla omien päihde- ja mielenterveysongelmiensa vuoksi. Kaikissa lastensuojelun tehtävissä ja palveluissa on hyvä huomioida romanilasten ja

nuorten asema ja erityshaasteet. Suomessa on tällä hetkellä ainakin kaksi ensisijaisesti romanilapsille ja -nuorille tarkoitettua lastensuojeluyksikköä (Romanit.fi).

6 ROMANIPERHEETKIN OVAT MURROKSESSA

"Haluaisin pitää lapset lähempänä pidempään. Haluaisin pystyä halaamaan poikaani ja poistaa säännön, jonka mukaan tietyssä iässä lapset eivät enää saa olla toista sukupuolta olevan vanhempansa seurassa kahdestaan " 33-vuotias romaninainen

Aivan niin kuin lapset ja nuoretkin kommentoivat lapsiasiavaltuutetun haastattelututkimuksessa, että jotkut kulttuuriset säännöt "ei aina ole kivoja" ja kulttuuriset tavat "on huonoa", niin samoin pohtivat jotkut romaniaikuiset perinteisiä tapojaan ja traditioitaan.

Vähemmistövaltuutetun selvityksessä Erilaisena arjessa – selvitys romanien syrjintäkokemuksista (2014) vastaajia pyydettiin kertomaan, minkä piirteen tämä muuttaisi romanikulttuurissa, jos siihen olisi mahdollisuus. Kysymykseen suhtauduttiin järjestelmällisesti myönteisesti ja vastaajista (237) yhteensä 77,6 % (n=184) nimesi jonkin asian romanikulttuurissa, jonka haluaisi muuttaa. Vastaajista vain 22,4 % (n=53) katsoi, ettei romaniyhteisön tavoissa tai tapakulttuurissa ole tarvetta muutoksille. (Erilaisena arjessa 2014)

Moni vastaaja toivoi lähempiä ja avoimempia välejä lasten ja vanhempien välille, pidempää lapsuutta romaninuorille ja turhasta häpeilystä luopumista asioissa, joissa ei ole mitään hävettävää kuten esimerkiksi suihkussa käymisessä. *"Teini-ikäinen tyttäremme ei voi käydä pesulla meidän läsnä ollessa, joten hän käy peseytymässä taloyhtiön yleisissä tiloissa. Tätä naapurit eivät ymmärrä. Nyt olemme pyrkineet järjestämään niin, että tyttö peseytyy silloin, kun ketään muita ei ole kotona." 42-vuotias romanimies*

"Haluaisin poistaa tietyt häveliäisyyteen liittyvät tavat. Haluaisin, että nuoret ja vanhemmat pystyisivät juttelemaan keskenään avoimesti kaikesta, myös henkilökohtaisista asioista. Haluaisin, että vanhempien ja lasten välinen muuri poistuisi. Tätä kautta nuoret eivät ehkä tuntisi oloaan niin yksinäiseksi ja muuttaisi niin varhain pois lapsuudenkodistaan ja perustaisi omaa perhettä. Aikaa olisi opiskelulle ja työlle ja myös nuorten syrjäytyminen ja päihteidenkäyttö voisi vähentyä" 28-vuotias romanimies

Romaniperheet elävät siis omaa murrostaan, ja oman kulttuurin tapoja saatetaan jo noudattaa yksilöllisemmin. Lisäksi romaniperheiden moninaisuus on luonnollisesti haasteena romaniväestölle itselleen. Esimerkiksi vähemmistön

sisällä olevat seksuaalivähemmistöt ovat vielä arkoja puheenaiheita, niin kuin osassa valtaväestöäkin. LAPE-muutosohjelmalle tämä perheiden monimuotoisuus, vähemmistöjen sisällä olevat vähemmistöt, tuovat vielä omat erityishaasteensa.

7 ROMANIVÄESTÖN LAHJAKKUUDET NÄKYVIIN

Romanikulttuurista puhutaan ja kirjoitetaan medioissa usein negatiiviseen sävyyn (Junkkala & Tawah 2009, 45). Julkisuuden välittämä kuva romaneista on jättänyt varjoonsa romanikulttuurin todelliset vahvuudet. On ensiarvoisen tärkeää, että myös romanien yhteisölliset arvot ja romaniväestössä oleva lahjakkuusreservi pääsevät monipuolisesti esiin. Romanien noudattamat kasvatusperiaatteet tuottavat parhaimmillaan sosiaalisia taitoja, kommunikointikykyä ja sellaista tunneälyä, jota on todettu tarvittavan niin työelämässä kuin laajemmin yhteiskunnan eri toiminnoissa. (STM 2009, 26)

"Hyvä ja tasapainoinen romanielämä ei liity uraputkeen. Kasvatuksen päätavoite on sosiaalisesti menestynyt ihminen, ei suorittaminen" (Romanina Suomessa - miksteri.net 2012)

Romaniväestölle menestyminen ei tarkoita välttämättä suorittamista ja ammatillista etenemistä, vaan "hyvää elämää" ja sosiaalista kanssakäymistä kuten kohteliaisuus, ulospäinsuuntautuneisuus, vieraanvaraisuus ja aito kiinnostus toisen kuulumisia kohtaan. Myös perheen yhteenkuuluvuus ja yhteydenpito muihin romaneihin ovat tärkeitä arvoja. Kuten on jo toistuvasti todettu, nykyään koulutuksen arvostus on kasvanut romaniväestön keskuudessa ja työmarkkinoille pääsyä pidetään tärkeänä.

Romaninuoret esimerkiksi itse painottavat romanien taiteellisia kykyjä: monilla olisi paljon annettavaa esimerkiksi näyttelemisen, musiikin ja muiden taiteenalojen saralla. Romaninuoria tulisikin rohkaista hakemaan koulutukseen, joka kehittäisi taiteellisia kykyjä. Romanit ovat etnisestä ja kulttuurisesta identiteetistään ylpeitä ja tietoisia sekä yhteiskunnan aktiivisia ja vastuullisia toimijoita. (STM 2009, 28) Romanilasten ja -nuorten toiveena oli, että valtaväestökin näkisi romanikulttuurin yhteiskuntaa rikastuttavana asiana (Junkkala & Tawah 2009, 46).

"Se olis ihailtavaa myös muitten parissa, eli sille annettais samanlainen kunnia ja arvo myös valtaväestön keskuudessa. Kohdeltais ihan tasavertaisina suomalaisina. Et kyllähän niitä kohdellaan, mutta että suomalaisetkin voi olla ylpeitä että hei, meillä on tämmönenkin kulttuurimuoto ". 18-vuotias poika

Romanien kansallispäivää juhlittiin 8.4.2016. Sen kunniaksi Ihmisoikeusliitto julkaisi verkkosivuillaan yhteistyössä Fintiko Romani Forumin eli Suomen Romanifoorumin kanssa kuvasarjan romaninuorista. Sivustolla muun muassa 34-vuotias Anette Åkerlund kertoo näin: ”Edustan romaneja musiikin kautta. Olen muusikkoperheestä ja jo hyvin nuoresta lähtien esitin vanhempieni kanssa erilaisissa tapahtumissa romanigospelia. Suomen musiikkitapahtumissa saisi näkyä enemmän romaneja, ja romanit voisivat itse lähteä mukaan avoimemmin. Olen ylpeä perinnelauluistamme, mutta romanimusiikin ala on vielä lapsenkengissä. Tarvitaan paljon työtä, jotta Suomeen tulisi enemmän romanimuusikoita ja -tuottajia. Musiikin avulla nostamme itsetuntoa ja arvostusta kulttuuriamme kohtaan.” (Ihmisoikeusliitto – Suomen romaninuoret kertovat elämästään)

Romaniyhteisöissä on vilkasta keskustelua oman kulttuurin säilymisen ehdoista ja yhteiskuntaa integroitumisen tavoista ja usein myös itsekriittistä suhteessa romaniväestön omaa toimintaa kohtaan. Romaniväestön keskuudessa on aktiivisia toimijoita – niin naisia kuin miehiä – jotka kykenevät toimimaan tiennäyttäjinä muulle yhteisölle. Juuri nyt tarvitaan tätä romaniväestön oman toimijuuden vahvistamista sekä järjestöjen toimintamahdollisuuksien kehittämistä, jotta romanit voisivat laajemmin osallistua ja vaikuttaa täysivaltaisina toimijoina yhteiskunnassa. (STM 2009, 26)

8 ERITYISHAASTEITA JA KEHITTÄMISKOHTIA

”Stereotypia on turvallisin tapa hallita erilaisuutta. Ei tarvitse ajatella itse”, sanoo suomalaisromaneja tutkinut sosiologian professori Martti Grönfors

Käydyn materiaalin pohjalta merkittävimpänä erikoishaasteena romanilasten, -nuorten ja -perheiden kohdalla voidaan pitää sitä, kuinka saada romaniväestön voimavarat, vahvuudet ja kulttuurin myönteiset ominaispiirteet näkyväksi osaksi suomalaista kulttuuria. Toinen merkittävä erityishaaste, ja samalla tietysti kehittämisen kohta, on ennakkoluuloinen, asenteellinen, syrjivä, kyseenalaistava ja leimaava valtaväestö, jonka kielteiset asenteet välittyvät lapsille ja nuorille sanoina, tekoina ja loukkaavana käyttäytymisenä. Ennakkoluulot ja syrjintä syntyvät usein tietämättömyydestä; miten yhä onkaan mahdollista, että valtaväestön tietämys romaniväestöstä on edelleen ’lapsen kengissä’?

Tärkein ja kaiken läpäisevä kehittämishaaste ja -kysymys siis on,

- **mitä tehdä valtaväestön kielteisille asenteille romanilapsia, -nuoria ja -perheitä kohtaan?**

- **mitä tehdä valtaväestön tietämättömyydelle romaniväestöstä, sen historiasta ja kulttuurista?**

Onko yhä niin, että vasta kun paikkakunnalle tulee maahanmuuttajia, valtaväestö ja myös paikallispoliitikot havahtuvat monikulttuurisuuteen. Maahanmuuttajien yhdenvertainen kohtelu nousee arvostetuksi ja tärkeäksi, mutta samaan aikaan ei kiinnitetä huomiota romanien kokemaan syrjintään.

Lasten ja nuorten havaintoja romanikulttuurin marginaalisuudesta koulun arjessa kuvastaa erään peruskoulussa työskentelevän romaniaikuisen haastattelu. Hän kertoi hämmästyneensä, kun koululle ilmestyi opettajainhuoneeseen ”Mamut”-kansio, jota opettajia kehotettiin lukemaan ja tutustumaan sen kautta maahanmuuttajien kulttuureihin. Haastateltava kertoi ihmetelleensä, miksi koulun opettajainhuoneessa ei ole koskaan ollut ”Romanit”-kansiota, vaikka paikkakunnalla asuu paljon romaniväestöä ja koulussa on ollut ja edelleen on useita romanioppilaita. (Junkkala & Tawah 2009, 51)

8.1 Lapsiasiavaltuutetun kehittämisehdotuksista

Ohessa esitetyt lapsiasiavaltuutetun selvityksen pohjalta tehdyt kehittämisehdotukset (Junkkala & Tawah 2009, 62–65) ovat yhä yhtä ajankohtaisia kuin julkaisun ilmestyessä 2009. Monissa asioissa on toki tapahtunut edistymistä. Tässä tiivistetysti **kaikkia elämänalueita yhdistävät suositukset:**

- Romanilasten ja -nuorten mahdollisuuksia osallistua, vaikuttaa ja tulla kuulluksi tulee lisätä sekä paikallisesti, alueellisesti että valtakunnallisesti. Osallistumista tarvitaan sekä romaniyhteisön sisällä että yleisissä rakenteissa kouluissa ja kunnissa.

- Kuntien ja valtion tulee lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmien laadinnassa selvittää myös romanilasten ja -nuorten tarpeita ja näkökulmia.

- Kuntien lasten, nuorten ja perheiden palveluissa (varhaiskasvatus, perusopetus, nuorisotyö, ammatillinen koulutus, sosiaalityö, perhetyö) sekä seurakunnissa tulee lisätä romanitaustaisia työntekijöitä. He toimivat tukena sekä perheille että romanilasten itsetunnon ja identiteetin kehitykselle. Lisäksi he kertovat valtaväestölle romanikulttuurista. Erityisen tärkeitä ovat koulunkäyntiavustajat, opettajat ja nuorisotyöntekijät myös niissä kouluissa, joissa ei ole romanioppilaita.

- Kaikkien lasten ja nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten koulutukseen tulee lisätä tietoa Suomen romanivähemmistöstä, heidän historiastaan ja kulttuuristaan sekä romanilasten erityistarpeista.

- Valtaväestön tietoa romanikulttuurista tulee lisätä ja heidän ennakkoluulojaan lieventää: Valtamedian mukanaolo on tässä tärkeää.

- Kaikkien koulujen opetussuunnitelmiin ja koulujen oppikirjoihin tarvitaan tietoa Suomen romaniväestön historiasta ja kulttuurista.

- Vapaa-aikana ja harrastuksissa tarvitaan sekä romanilasten ja -nuorten oman etnisen identiteetin vahvistamista tukevia toimintamuotoja että mahdollisuuksia osallistua yhteiseen toimintaan valtaväestön lasten ja nuorten kanssa.

- Romanikielen asemaa, näkyvyyttä ja arkikäyttöä tulee vahvistaa eri elämänalueilla.

Lapsiasiavaltuutettu esittää myös, että valtakunnallisen romaniasiain neuvottelukunnan yhteyteen perustetaan eri alueiden romanitaustaisia lapsia ja nuoria kokoava vaikuttajaryhmiä, joka voisi toimia osin internetin välityksellä. Lisäksi alueellisten romaniasiain neuvottelukuntien ja paikallisten romanityöryhmien tulee kuulla säännöllisesti alueensa romanitaustaisia lapsia ja nuoria sekä selvittää heidän mielipiteitään. ((Junkkala & Tawah 2009, 65).

8.2 Romanipoliittisen ohjelman toimintalinjauksista

Romanipoliittisen ohjelman linjaukset tähtäävät romanien eriarvoisuuden vähentämiseen. Romanien kohdalla yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää osallisuuden kasvua yhteiskunnassa samanaikaisesti, kun heidän vähemmistöoikeuksiin kuuluvat kulttuuriset oikeutensa toteutuvat. Rompo:n toimintalinjauksissa lapset, nuoret ja perheet ovat erityisasemassa. Seuraavat **kaksi keskeisintä toimintalinjausta koskevat suoraan romanilapsia ja nuoria:**

1. Lisätään romanilasten osallistumisen ja yhdenvertaisuutta varhaiskasvatuksessa:
    - Lisätään romanilasten osallistumista varhaiskasvatukseen
    - Vahvistetaan romanilasten oppimis- ja koulunkäyntivalmiuksia
    - Vahvistetaan romanilasten kulttuurisia oikeuksia
    - Kehitetään yhteistyötä ja tuetaan vanhemmuutta

2. Romanilasten ja -nuorten osallisuuden ja yhdenvertaisuuden lisääminen perusopetuksessa ja toisen asteen koulutuksessa
    - Kehitetään toimia ja yhteistyömuotoja romanilasten ja -nuorten koulunkäynnin tukemiseksi ja peruskoulun suorittamiseksi
    - Kehitetään koulujen käytäntöjä ja toimintatapoja romanioppilaan oppimisen tukemiseksi
    - Lisätään tietoa romanikulttuurista ja romaniväestön olosuhteista opettajankoulutuksessa ja oppimateriaaleissa
    - Lisätään romanilasten ja nuorten osallistumis- ja harrastusmahdollisuuksia.

9 ARVIOTA JA KEHITTÄMISEHDOTUKSIA

"Usein sanotaan, että tieto lisää tuskaa, mutta romanikulttuurin kohdalla tieto hälventää tuskaa" (Junkkala & Tawah 2009, 61)

Suomen ensimmäisen romanipoliittisen ohjelman "toimikausi" päättyy tänä vuonna 2017. Vision toteutumiseen on vielä matkaa, vaikka paljon edistystä onkin viime vuosien aikana tapahtunut. Lapsiasiavaltuutetun toimenpide-ehdotusten toteutuminen vaatii myös edelleen paljon työtä.

Kehittämisehdotuksia:

- Jatketaan lapsiasiavaltuutetun esittäen kehittämisehdotusten toimeenpanoa käytännön tasolla.

- Jatketaan Romanipoliittisen ohjelman ja sen seurantaraportin esittämien painopistealueiden toimeenpanoa.

- Varmistetaan, että romanilasten ja -nuorten kokema nimittely, syrjintä ja muu kiusaaminen vähenee /loppuu.

- Huolehditaan siitä, että romanilapset ja -nuoret saavat riittävästi tietoa omasta taustastaan ja samalla valtaväestön lapset oppivat tuntemaan romanien historiaa.

- Huolehditaan siitä, että valtaväestön tietämys romaniväestön historiasta, kulttuurista ja elämästä lisääntyy.

- Huolehditaan, että sosiaali-, terveydenhuollon ja opetustoimen sekä muiden ammattilaisten ja ammattiin opiskelevien tietotaito ja ymmärrys romanivähemmistöstä on riittävää.

- Esitetään, että valtakunnan tasolla romanityölle luodaan pysyvät, selkeät ja vankat rakenteet, joissa romanilapset ja -nuoret tulevat kuuluiksi ja osallisiksi; joissa koko romaniväestön oma osallisuus ja aktiivisuus ovat keskeisessä roolissa

Ohessa on tiivistettynä visio romanityön kokonaisrakenteeksi, jossa romanilasten, -nuorten ja -perheiden osallisuus on keskiössä:

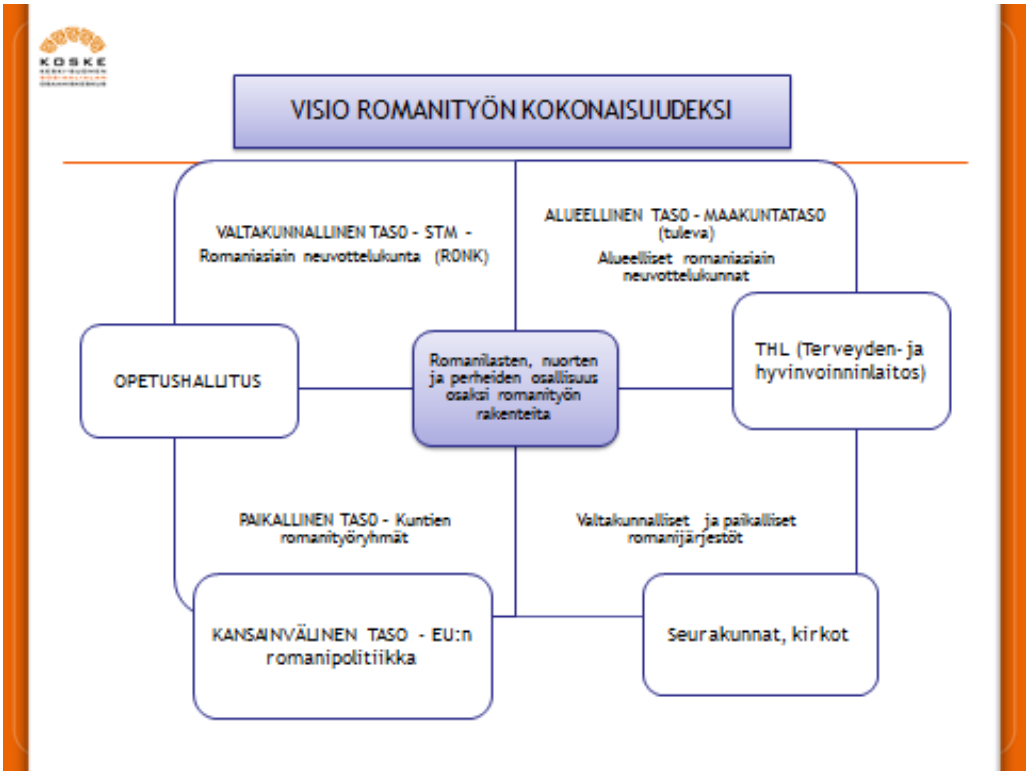

Kuva 1. Visio romanityön kokonaisrakenteeksi

- Huolehditaan siitä, että romanityö ei millään toiminnan tasolla ole yksittäisten työntekijöiden varassa eikä myöskään yksittäisten hankkeiden harteilla. Johdon sitoutuminen kaikilla tasoilla on välttämätöntä.

- Esitetään, että kyseiset romanilapsia, -nuoria ja -perheitä koskevat kehittämisehdotukset nivelletään soveltuvin osin osaksi LAPE-ohjelman toimeenpanoa.

Selvityksentekoprosessi johti myös tärkeään pohdintaan, joka koskee lapsilähtöisyyttä, lapsen oikeuksia ja niitten rinnalla vähemmistöjen valtakulttuurista eroavia lastenkasvatus- ja perhekulttuuriin kiinteästi liittyviä tapoja, perinteitä ja yhä voimassa olevia traditioita. Näin syntyi seuraava ”vaakalauta”. Onko romanilasten, -nuorten ja -perheiden kohdalla kyse ”lapsilähtöisestä romaniperhetyöstä” vai onko sittenkin kyse romanilähtöisestä lapsi- ja perhetyöstä?

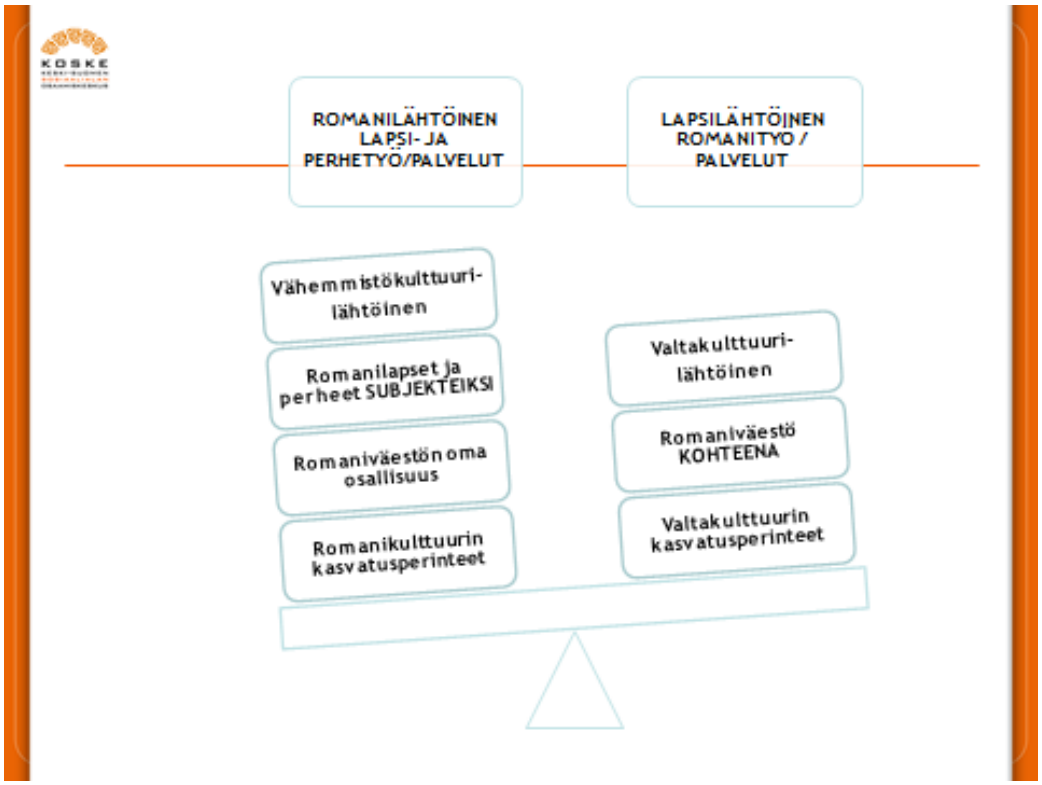

Kuva 2. Lähestymistavat vaakalaudalla: romanilähtöinen lapsi- ja perhetyö vai lapsilähtöinen romanityö?

LAPE – Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman ja romaniperheiden kannalta tämä on oleellisen tärkeä kysymys yhdessä pohdittavaksi.

Ylläolevaa kysymyksen asettelua valaisemaan seuraava tarina: ”Aloin käyttää romaniasua 17-vuotiaana. Kun asun pukee ylle, se on aikuisuuden merkki romanikulttuurissa. Tällöin saa enemmän vastuuta. Kaupassa taas minua alettiin seurata. Valtaväestö alkoi tuijottaa. Lapset saattoivat sanoa äideilleen, että ”katso, prinsessa tulee”. Silloin äidit vastasivat, että ei saa sanoa noin, kyseessähän on mustalainen, kertoo Ramona Blomerus (Ihmisoikeusliitto – Suomen romaninuoret kertovat elämästään). Todellinen toimintakulttuurin muutos on tapahtunut vasta sitten, kun lapsella on oikeus sanoa ”katso, prinsessa” ja äiti vastaa ”onpa hieno”.

10 LOPPUSANAT

”Mä tykkään meidän luokasta siks koska vaikka mä oon romani, niin mä pystyn silti olla siellä se mikä mä oon, mun ei tarvi esittää mitään erilaista mitä mä en oo. Mä pystyn olla se mitä mä oon eli mä oon romani ja muut on valtaväestöä ja mut hyväksytään sellaisena kun mä oon. – 12-vuotias tyttö

Tämän selvitystyön tarkoitus oli tuoda esiin romanilasten, -nuorten ja -perheiden palveluihin liittyviä tarpeita ja kehittämisehdotuksia. Lukija on tässä vaiheessa jo huomannut, että palvelujen käsittely laajeni varsin monisyiseksi romaniperheiden elämään liittyvien asioiden kudelmaksi. Jo aikaisempaa selvitystyötä (Boelius 2014) tehdessä kävi heti alkumetreillä selväksi, että käsiteltäessä romaniväestön ”asioita” on romanien kulttuuri, tavat ja traditiot väistämättä otettava mukaan. Niin kävi tälläkin kerralla.

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma lähtee liikkeelle lasten oikeuksista. Jokaisella lapsella on oikeus tulla arvostetuksi ja kunnioitetuksi juuri omana itsenään; oikeus tuntea, että hänen juuriaan ja kulttuuriaan arvostetaan. Jokaisella lapsella on oikeus saada tuntea myös ihailua. Tämä kaikki on meidän aikuisten vastuulla. Valitettavasti tämä ei toteudu romanilasten osalta. Kiusaaminen, vähättely, nimittely ja muu alentava kohtelu on monelle romanilapselle ja nuorelle arkipäivää. Mitä meille aikuisille oikein on tapahtunut, että tämä on yhä mahdollista?

Romaniväestö on Suomen vanhin vähemmistö, jolla on ainutlaatuinen ihmissuhde- ja tapakulttuuri, joka rakentuu oman yhteisön, suvun ja perheen ympärille. Romaniväestö ei kuitenkaan ole mikään yhtenäinen ryhmä. Se on yhtä moninainen kuin valtaväestökin. Vähälukuinen romaniväestö on historiallisista syistä ja monista eri tekijöistä, kuten vähäisestä koulutuksesta sekä syrjinnästä ja kielteisistä asenteista, johtuen pääväestöön nähden edelleen monessa suhteessa heikommassa asemassa.

Romanipoliittisen ohjelman lähtökohtana on ollut, että nykyinen lainsäädäntö ja palvelujärjestelmä luovat hyvän pohjan romaniväestön yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämiselle. Mitkään lait ja asetukset eikä myöskään pelkkä tieto riitä itsessään parantamaan romanilasten ja -perheiden asemaa vaan tarvitaan todellista ihmisten välistä kohtaamista. Kohtaamista tarvitaan arjen tavallisissa tilanteissa.

Sosiaali-, terveydenhuollon ja opetustoimen ammattilaiset tarvitsevat oman ammattitaitonsa tueksi ymmärrystä, tietoa ja taitoa romaniasioissa. Kaikkea ei tarvitse tietää: vain se, mikä oman työn kannalta on keskeistä. Romanit rohkaisevat myös kysymään. Kulttuuristen erojen liiallinen painottaminen on tarpeetonta, sillä romanit elävät samanlaista arkea kuin pääväestökin. Olipa

sitten kyse valtaväestön tai romanikulttuurin edustajasta, jokainen tahtoo palveluissa tulla kohdelluksi kunnioittavasti, tulla kuulluksi ja ymmärretyksi omissa asioissaan. Selkeä kieli, ammattislangin välttäminen ja kiireetön kohtaaminen ovat jokaiselle tervetullutta palvelukulttuuria. Luottamus palveluita kohtaan syntyy vain luottamusta herättävästä kohtelusta.

Myös lapset ovat ensisijaisesti lapsia ja nuoret ovat samojen kysymysten äärellä kuin valtaväestön ikätoverinsakin. Kulttuurien yhtäläisyyksien avulla voidaan rakentaa siltoja eroavuuksien yli ja ymmärtää niitä. Näin myös romanikulttuurin todelliset vahvuudet pääsevät oikeuksiinsa. Romanipoliittisessa ohjelmassa korostetaan, miten tärkeää on, että romanien yhteisölliset arvot, toisten huomioiminen ja romaniväestössä oleva lahjakkuusreservi pääsevät monipuolisesti esiin.

Voiko LAPE-muutosohjelma nyt olla tämä sillanrakentaja, jossa elämän ja perheiden monimuotoisuuden ymmärtämisen myötä myös romanilasten- ja nuorten lahjakkuudet pääsevät esille ja toimintakulttuurin muutos saadaan aluilleen. Haasteita riittää, sillä tiedetään, että sosioekonominen eriytyminen alkaa jo varhaislapsuudessa, minkä vuoksi romanilasten osallistuminen esimerkiksi varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen on ensiarvoisen tärkeää. Arvioiden mukaan osaa romaniväestöä uhkaa syrjäytyminen. Siksi tarvitaan toimenpiteitä sekä lasten, nuorten, perheiden että vanhusten tukemiseksi.

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma tähtää ansiokkaasti sirpaleisesta kehittämisestä kokonaisvaltaiseen uudistukseen ja pysyvään muutokseen. Tämä jos mikä on tervetullutta romanilasten, -nuorten ja -perheiden hyvinvoinnin ja palvelujen parantamisen kannalta. Romanityö ei saa enää olla yksittäisten innokkaiden työntekijöiden tai hankkeiden varassa. Tarvitaan jatkuvuutta ja pysyvyyttä. Ja niin kuin kaikki toiminta, romanityökin edellyttää toteutuakseen tarkoituksenmukaisen resursoinnin. Käsillä oleva selvitys sisältää perustelut ja tulevaisuuden vision, joiden avulla jatkotoimia lähdetään rakentamaan. Samaan aikaan voi kuitenkin jokainen kansalainen omassa arjessaan vaikuttaa kaikkien ihmisten yhdenvertaisuuden ja osallisuuden myönteiseen vahvistamiseen.

Pieni laulu ihmisestä

Ihminen tarvitsee ihmistä
ollakseen ihminen ihmiselle,
ollakseen itse ihminen.

Lämpimin peitto on toisen iho,
toisen ilo on parasta ruokaa.
Emme ole tähtiä, taivaan lintuja,
olemme ihmisiä, osa pitkää haavaa.

Ihminen tarvitsee ihmistä.
Ihminen ilman ihmistä,
on vähemmän ihminen ihmisille,
vähemmän kuin ihminen voi olla.
Ihminen tarvitsee ihmistä.

Tommy Tabermann

LÄHTEET

Boelius, Tarja 2014. Romko – Romanien koulutustason nostaminen. Esiselvitys osa II. Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Jyväskylä 2014.

Erilaisena arjessa – Selvitys romanien syrjintäkokemuksista 2014. Vähemmistövaltuutettu, julkaisusarja 15. Helsinki 2014.

Ihmisoikeusliitto - Suomen romaninuoret kertovat elämästään. ”Erilaisia, mutta samaa kansaa”. Viitattu 31.1.2017. https://ihmisoikeusliitto.fi/suomen-romaninuoret-kertovat-elamastaan/

Junkkala, Pekka & Tawah, Sanna 2009. ”Enemmän samanlaisia kuin erilaisia”. Romanilasten ja -nuorten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2009: 2.

Järjestörompo 2014.Perustuu Suomen romanipoliittiseen ohjelmaan. Fintiko Romano Forum – Suomen Romanifoorumi ry. Juutiprint, Vantaa 2014.

Lepola, Outi 2015. Toteutuvatko nuorten oikeudet? oikeusperustainen tarkastelu nuorten elinoloista. Verkkojulkaisu 88. Arkmedia Oy, Vaasa, Nuorisoyhteisyö – Allianssi ry ja Nuorisotutkimusseura / Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki 2015. Viitattu 17.1.2017. http://www.alli.fi/binary/file/-/id/665/fid/3991

OPH – Varhaiskasvatus. Verkkosivusto. http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/varhaiskasvatus. Viitattu 30.1.2017

OPH 2014. Romanioppilaiden ohjaus toiselle asteelle ja tuki jatko-opinnoissa. Verkkojulkaisu .http://www.oph.fi/download/159854_romanioppilaiden_ohjaus_toiselle_asteelle_ja_tuki_jatko-opinnoissa.pdf. Viitattu 30.1.2017

Romanien hyvinvointitutkimus Roosa. THL. https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/romanien-hyvinvointitutkimus-roosa- Viitattu 16.1.2017.

Romanina Suomessa – Miksteri.net 2012. Verkkosivusto. http://www.mikseri.net/clubs/thread.php?topic_id=50237. Viitattu 18.1.2017.

Romanit.fi – verkkosivusto. http://www.romanit.fi/. Viitattu 11.1.2017, 18.1.2017, 30.1.2017.

Romano Mirist. roadiokanava. Yle Areena. http://areena.yle.fi/1-2149272. Viitattu 11.1.2017

STM 2009. Suomen romanipoliittinen ohjelma. Työryhmän esitys. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009: 48.

STM 2013. Romanipoliittisen ohjelman toimeenpanon ohjaus ja seuranta. Työryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013: 48.

STM 2016. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:29. Helsinki 2016.

STM - Sosiaalipalvelut. Verkkosivusto. http://stm.fi/sotepalvelut. Viitattu 30.1.2017.

TEM 2007. Palkkaisinko romanin. Opas romanien kouluttajille, koulutuksen järjestäjille ja työvoimaviranomaisille. http://www.ouka.fi/c/document_library/get_file?uuid=1aef2057-55cc-4d2d-806b-445e8d795cb5&groupId=68015 . Viitattu 16.1.2017.

THL - Maahanmuuttajat ja monikulttuurisuus – Romanit. Verkkosivusto. https://www.thl.fi/fi/web/maahanmuuttajat-ja-monikulttuurisuus. Viitattu 30.1.2017.

THL - Mitä on lastensuojelu. Verkkosivusto. https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/mita-on-lastensuojelu. Viitattu 24.1.2017.

Törmä, Sinikka & Huotari, Kari & Tuokkala, Kati 2012. Romanien asuminen ja yhdenvertaisuus. .Ympäristöministeriön raportteja 2012:8. http://yhdenvertaisuus-fi-bin.di-

recto.fi/@Bin/b2669a21c42f03404c48dbf4caa4fba1/1485618638/application/pdf/245325/Romanien%20asuminen%20ja%20yhdenvertaisuus%20YMP%C3%84RIST%C3%96MINISTERI%C3%96 Viitattu 30.1.2017.

Vast Vastensa 2007. Opas romanien kanssa työskenteleville sosiaalialan ammattilaisille - Oulun kaupunki. http://www.ouka.fi/c/document_library/get_file?uuid=739f9761-e0f7-4758-bfe5-406364fa688c&groupId=68015. Viitattu 11.1.2017.

KOSKE
KESKI-SUOMEN
SOSIAALIALAN
OSAAMISKESKUS

Julkaisija
Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Osoite:
Matarankatu 4
40100 Jyväskylä

koskeverkko.fi